

MORTALITAT I SALUT PÚBLICA A MANRESA DURANT LA GUERRA CIVIL (1936-1939)

ROTLLAN i PLANELL, Alexandre

RESUM En aquest treball de recerca, analitzarem l'activitat hospitalària, la salut pública i la mortalitat de la població civil de Manresa, durant la Guerra Civil. Aquest estudi ens permet apropar-nos al patiment de la població, tot i analitzant la mortalitat de la mateixa i observar diferents aspectes de la salut pública que van aparèixer en el context de la Guerra Civil.

Paraules clau: Manresa, Guerra civil, Salut pública, mortalitat

RESUMEN En este trabajo de investigación, analizaremos la actividad hospitalaria, la salud pública y la mortalidad de la población civil de Manresa, durante la Guerra Civil. Este estudio nos permite acercarnos al sufrimiento de la población, aunque analizando la mortalidad de la misma y observar diferentes aspectos de la salud pública que aparecieron en el contexto de la Guerra Civil.

Palabras clave: Manresa, Guerra Civil, Salud pública, mortalidad

INTRODUCCIÓ

La guerra civil espanyola, anomenada així degut a l'enfrontament entre el bloc d'esquerres i el bloc de dretes, va esdevenir un conflicte bèl·lic social, polític i econòmic que es va iniciar el 17 de juliol de 1936 i va finalitzar l'1 d'abril de 1939. La guerra va deixar una xifra aproximada de 500.000 morts als dos bàndols durant els 3 anys d'enfrontament.

Catalunya va ser un dels escenaris claus per al desenvolupament de la guerra, ja que una major part de les batalles que es van portar a terme van estar involucrades a terres catalanes. El conjunt de pèrdues, entre morts i exiliats, donarien una xifra que oscil·la entre 130.000 i 150.000 persones que desaparegueren a Catalunya, —sobre un total de gairebé tres milions d'habitants segons el cens de 1936— la qual cosa va determinar unes profundes conseqüències negatives des del punt de vista demogràfic, social i econòmic.

Per aprofundir més, Manresa va ser un punt important durant la guerra civil, ja que està situada en un punt cèntric del mapa de Catalunya. Durant els primers temps de la guerra, la ciutat va viure allunyada dels fronts de combat.

A l'abril de 1938 Manresa adquireix un paper fonamental i important, convertint-se en un referent pels centres hospitalaris que rebien ferits de guerra del front d'Aragó. A partir d'aquell moment, les autoritats sanitàries de l'exèrcit republicà hagueren de cercar, a la rereguarda, tots els locals possibles per a instal·lar-

hi hospitals d'evacuació dels ferits de guerra. Manresa, aleshores, per la seva posició estratègica, adquirí un paper clau i es convertí en el centre dels hospitals d'evacuació de l'Exèrcit de l'Est.

Manresa tenia al començament de la guerra civil tres centres hospitalaris: l'Hospital de Sant Andreu, el Sanatori de Sant Josep i el Sanatori de Sant Joan de Déu; el primer es fa càrrec de la majoria dels afectats per la guerra, el segon ho fa més excepcionalment i el tercer es va mantenir sempre en el seu paper civil. Avançada la contesa, ja en l'any 1938 i en ple replegament de l'exèrcit republicà, l'Estat Major d'aquest converteix la ciutat en la base de la Sanitat Militar de l'Exèrcit de l'Est, lloc neuràlgic de la logística sanitària del poder legalment constituït. La seva dotació la integren l'Hospital Militar núm. 1 (l'Hospital de Sant Andreu), la Clínica Militar núm. 2 (el Convent de les Saleses), la Clínica Militar núm. 3 (l'Institut "Lluís de Peguera") i la Clínica Militar núm. 4 (els Germans de la Doctrina Cristiana, també coneguda temporalment com a "Grup Natura").

A hores d'ara, val a dir que el coneixement de la sanitat militar a Manresa durant la guerra civil comença a ser relativament acceptable, però no així el de la sanitat civil. És per aquest motiu que són necessàries noves recerques sobre les tasques assistencials no militars de les entitats hospitalàries, per conèixer, les malalties més prevalents a la ciutat, les epidèmies, i tot aquell conjunt de dades que formen part de l'atenció sanitària de la població en litigi. La capital del Bages disposa d'abundants dades sobre la seva salut pública fins l'any 1932, mitjançant el recull del Dr. Joan Soler i Cornet, la "Topografia Mèdica de Manresa", però no dels anys posteriors.

Aquesta és una de les fites més importants del treball: aconseguir conèixer dades sobre aspectes de la salut pública de la població civil en temps de guerra.

En aquest treball de recerca, analitzarem l'activitat hospitalària, la salut pública i sobretot, analitzarem no només, com vivien i en quines condicions, sinó com i de què morien, mitjançant una investigació i anàlisi de les defuncions de la població d'aquella època.

Són moltes les preguntes que ens formulem i que ens porten a l'estudi i al coneixement d'un període vital i excepcional de la nostra història. Tot aquest estudi ens porta al coneixement referent a la mortalitat de la població civil en temps de guerra i ens obre les portes al coneixement específic de la mortalitat de la població civil en temps de guerra i ens dóna llum a poder a contestar preguntes com : de què va morir la població civil a Manresa en temps de la guerra civil ? Van aparèixer epidèmies durant la guerra civil? Podem observar més mortalitat a la població civil per malalties i epidèmies que per armes de foc (bombardejos, assassinats...)? Van aparèixer defuncions per inanició? La mortalitat infantil va augmentar durant aquest període?

Tota aquesta anàlisi ens permet conèixer una de les etapes vivencials més cruentes de la ciutat i de la nostra memòria històrica. Aquesta és una de les fites del nostre treball, apropar-nos al coneixement de la salut pública de la ciutat de Manresa en temps de la guerra civil.

LA GUERRA CIVIL

Els inicis de la guerra civil (1936 – 1937)

Des del 17 de juliol de 1936, quan es va iniciar la guerra civil espanyola, Manresa es va mantenir allunyada dels fronts de la guerra. Tanmateix, es començava a respirar un ambient de neguit per la ciutat, sobretot en l'àmbit polític, social i econòmic. La seguretat al carrer no era controlada, i es produïen enfrontaments de poc nivell entre militants d'un partit i d'un altre. La població, bàsicament, estava molt marcada per la ideologia política, i això va produir tot un seguit de morts, d'afusellaments i ferits durant el primer període de la guerra. La suma total de manresans morts al llarg de la guerra civil va ser de 755, dels quals la gran majoria van ser assassinats o donats per desapareguts al front de la guerra o, simplement, executats a la rereguarda republicana.

Manresa, als primers temps de la guerra, va tractar pocs ferits de guerra als seus hospitals, procedents del Front d'Aragó majoritàriament.

Manresa com a centre mèdic (1938 – 1939)

El 9 de març de 1938, l'ofensiva que van realitzar les tropes franquistes al front d'Aragó sobre l'exèrcit republicà va deixar molts ferits i moltes baixes. Aleshores, la ciutat de Manresa, es posiciona per tal de convertir-se en un punt important com a centre mèdic. Ja sigui gràcies a la seva estratègica posició demogràfica o per la facilitat de l'entrada a la ciutat, l'exèrcit republicà cercà ràpidament punts d'evacuació com a hospitals pels múltiples ferits de guerra que havia deixat el front d'Aragó.

L'alcalde de Manresa juntament amb la direcció de la sanitat militar catalana, van buscar hospitals o llocs disponibles per instal·lar-hi els punts d'evacuació pels ferits de combat. Les autoritats decidiren convertir l'edifici de la Cova de Sant Ignasi com a punt estratègic, però el ple municipal després d'unes votacions s'hi va negar i oferí l'Hospital de Sant Andreu com a punt d'evacuació principal. Aquest s'anomenaria "Hospital Base".

Després d'avaluar el permís concedit pel ple municipal d'activar l'Hospital Base com a principal centre mèdic, els ferits de guerra procedents del front d'Aragó van començar a arribar. Aproximadament uns 250 soldats van arribar amb ferides de combat i van haver de ser atesos pels serveis mèdics del moment. Aquells dies d'abril, a l'hospital s'hi va formar una gran moguda degut a la continua arribada de soldats. Tanmateix, els serveis mèdics van decidir distribuir els ferits en diferents llocs, és a dir, els qui necessitessin cirurgia van ser enviats a l'hospital de Sant Joan de Déu, i altres pacients van ser ingressats a l'hotel de Sant Domènec.

Institucions Hospitalàries

Manresa tenia al començament de la guerra civil tres centres hospitalaris: l'Hospital de Sant Andreu, el "Sanatori de Sant Josep" i el "Sanatori de San Joan de Déu"; el primer es fa càrrec de la majoria dels afectats per la guerra, el segon

ho fa més excepcionalment i el tercer es va mantenir sempre en el seu paper civil.

Referent a l'Hospital de Sant Andreu, la pràctica assistencial era gairebé tota de beneficència. El Centre disposava de sales de medicina interna i cirurgia per a homes i dones, sala de tuberculosos i una sala militar per als soldats de la caserna. Com a Director de l'Hospital i cap de medicina interna figurava el doctor Joan Puig i Ball i el Cap de cirurgia era el metge manresà Joan Soler i Cornet. Aquest Hospital, en temps de guerra, fou conegut com Hospital Militar núm.1 i fou l'hospital base de tots els hospitals d'evacuació de la ciutat. Hi anaven a parar pràcticament tots els ferits que requerien un tractament quirúrgic. Constava de tres plantes que estaven dividides en sales on s'ingressaven els soldats segons la localització de les ferides :cap, braços, cames, etc. Aquest sistema era el que es feia servir per classificar-los quan arribaven a l'estació del ferrocarril i d'aquesta manera es facilitava la seva distribució dins el recinte hospitalari. El primer grup de metges que va arribar a l'Hospital procedí d'Ulldemolins. El cap de l'equip quirúrgic era el doctor Joan Navés Janer. Durant la seva estada a l'hospital (finals d'abril de 1938 a 18 de juny del mateix any) va practicar aproximadament 150 intervencions (130 per ferides de guerra amb set amputacions) . A finals de juny de 1938, va ser destinat a l'Hospital de Montserrat i va ser substituït pel capità metge Josep M. Sala Ponsati.

Avançada la contesa, ja en l'any 1938 i en ple replegament de l'exèrcit republicà, l'Estat Major d'aquest converteix la ciutat en la base de la Sanitat Militar de l'Exèrcit de l'Est, lloc neuràlgic de la logística sanitària del poder legalment constituït. La seva dotació la integren l'Hospital Militar núm. 1 (l'Hospital de Sant Andreu), la Clínica Militar núm. 2 (el Convent de les Saleses), la Clínica Militar núm. 3 (l'Institut "Lluís de Peguera") i la Clínica Militar núm. 4 (els Germans de la Doctrina Cristiana, també coneguda temporalment com a "Grup Natura"). La direcció d'aquesta complexa xarxa assistencial la duia a terme el Dr. Ramon Monegal i Cerdà. També estava vinculada a aquesta estructura la Clínica Militar Z, que ocupava tots els edificis del monestir de Montserrat i rodalia, que havia passat de fer de sanatori antituberculós en un principi, a ser un centre vital en l'assistència de víctimes de front.

Referent al convent de les saleses o Clínica Militar núm.2 dirigida pel metge basc, Francisco Pando Maguregui, disposava d'uns 200 llits. Aquí els malalts eren ingressats per problemes mèdics d'origen infeccios i psiquiàtric. El Cap de servei de Medicina Interna fou el Doctor Josep Alsina i Bofill, professor de la Facultat de Medicina de la Universitat Autònoma de Barcelona ,que arribà a Manresa a primers de juny del 1938 i va estar-hi fins el gener del 1939. També esmenta que la malaltia més freqüent era la febre tifoide, seguida de les afeccions pulmonars (pneumònies i bronco-pneumònies) i algun cas de sífilis i febre recurrent.

Referent a la Clínica de Sant Josep, fou un hospital civil dirigit per religioses, que varen haver de treure's els hàbits i vestir-se d'infermeres. Disposava d'uns 80 llits i havia un laboratori analític particular del metge Enric Lience Basil. Altres metges civils que hi operaven foren els doctors Antoni Otero Sanchez; Amand Redondo Bonvehí i Josep Maria Tuneu Gassó, entre d'altres.

ANALISI DEL REGISTRE CIVIL DE DEFUNCIONS

Les defuncions de la població civil (1936-1939)

Les dades demogràfiques del període 1936-1939 són relatives i aproximades. Es coneix que a l'any 1936, Manresa tenia una població de 36.478 habitants segons dades del cens (1).

Cal esmentar que el cens d'aquest període de la guerra civil és poc fiable atès que, en general, s'ha constatat que està inflat, a causa del fet que es donaven casos de doble declaració de residència d'habitants, ja que així disposaven d'unes llibretes de racionament, o bé d'interès d'algunes autoritats locals d'augmentar el nombre d'habitants de la seva ciutat, a fi de gaudir de majors partides pressupostàries per al seu municipi.

Fetes aquestes consideracions, el cens de 1940 ens declara un total de 36.381 habitants amb una disminució de 97 persones respecte al de l'any 1936." (2)

La mortalitat a la ciutat durant el període de la guerra civil fou la següent, segons dades del Registre Civil de la ciutat de Manresa

1936: 542 òbits --- 1937: 554 òbits --- 1938: 1126 òbits --- 1939: 846 òbits

Durant el període 1936-1940, la taxa de mortalitat de la població fou del 18,1% i el nombre de defuncions de 3293.

Mortalitat infantil

Durant el 1936, la mortalitat global fou de 542 defuncions (231 homes i 311 dones). D'aquesta mortalitat, trobem que el 12,7% és produïda per mortalitat infantil (0-14 anys). Una de les principals causes de mortalitat infantil foren les malalties infeccioses, especialment, les del sistema respiratori i de l'aparell digestiu.

Cal destacar també un grup de malalties de la infància produïdes per atrèpsia o extrema debilitat dels infants motivada per una alimentació deficient, fet que demostra la difícil situació econòmica i social del moment.

Casuística de la mortalitat infantil

La distribució de la mortalitat infantil per anys fou:

1936: 69 defuncions --- 1937: 50 defuncions (* 1 nen mort abandonat) --- 1938: 182 defuncions --- 1939: 97 defuncions

“ Anàlisi global de les defuncions per malalties :

MORTALITAT GLOBAL DE LA POBLACIÓ CIVIL DURANT LA GUERRA CIVIL: GRÀFIC (1936-1939) segons dades del Registre Civil.

Veure taula 1 (annexa)

La primera causa de mortalitat foren les malalties cardiovasculars (MCV) i la

segona, les malalties infeccioses (INF), exceptuant l'any 1938, on el conjunt de malalties infeccioses es va situar per sobre de les malalties cardiovasculars degut bàsicament a l'epidèmia de febre tifoide que va assolir la ciutat. La tercera causa de defunció foren les lesions i trastorns traumatològics (TRA) amb una incidència superior a la mortalitat per càncer. La inanició (INA), és a dir, la falta d'ingesta alimentari que condueix a la mort, és baixa, i és durant l'any 1937 on troben més incidència de casos (5). Les defuncions per càncer es mantenen aproximadament igual en els anys de la guerra civil, trobant un lleuger increment el 1938.

Malalties Cardiovasculars

Les malalties cardiovasculars foren la primera causa de mort durant el primer terç del segle XX.

Segons l'estudi del Dr. Joan Soler i Cornet en la seva topografia mèdica de Manresa (3): *"compara la mortalitat per cardiopatia a Manresa, amb una mitjana de 56 a l'any entre 1881 i 1885, i 88 entre 1926 i 1930, que atribueix a l'envelliment progressiu amb increment de l'arteriosclerosi... diu que la mortalitat màxima a la ciutat es dona entre els 50 i 70 anys"*.

Durant la Guerra Civil, l'evolució de la mortalitat per malalta cardiovascular fou:
1936: 194 --- 1937: 208 --- 1938: 313 --- 1939: 242

Com es veu i en referència a altres anys, la mortalitat cardiovascular s'incrementà durant el període de la guerra civil i especialment durant l'any 1938.

Malalties infecto-contagioses:

Les principals malalties infecto-contagioses aparegudes a la ciutat foren la meningitis, tuberculosi, diftèria, pneumònies i broncopneumònies, tètanus i tifoide

Veure taula 2 (annexa)

"L'epidèmia de febre tifoide de 1938

-Antecedents Històrics

La febre tifoide ha estat des de sempre una malaltia endèmica a Manresa. Des del segle XIX es troben importants epidèmies. Segons els estudis de l'advocat republicà i alcalde de Manresa, Maurici Fius i Palà *"Datos sobre la viruela, tífus i tuberculosis"* (1915), esmenta que del 1870 a 1900, les defuncions eren de 50 a 75 persones per any, amb una mitjana mensual d'1 a 3 casos. Alguns anys, el nombre de defuncions arribava al centenar (1893). També el metge manresà Àngel Serra, responsable de la sanitat pública, estudià el 1927 la incidència de la febre tifoide a Manresa entre 1913 i 1922. En deu anys apareixen 2.300 tifòdics (230 anys) amb una mortalitat durant aquest deu anys de 349 casos (aproximadament una mitjana de 34,9 per any). Com a anècdota trobem un adagi a la ciutat: *"Manresa és poble de bronquítics, reumàtics i de febre tifoide"*.

-El brot epidèmic de 1938

La mortalitat per la febre tifoide, tifus o malaltia eberthiana o d'Eberth durant l'any 1938 fou una epidèmia cruenta, greu i significativa per a la ciutat de Manresa. Aquesta és una de les aportacions inèdites d'aquest estudi, en el que podem quantificar l'abast epidèmic de la malaltia.

Les dades comparatives de mortalitat per febre tifoide durant aquests anys de la guerra civil (1936-1939) a la població foren les següents:

1936: 8 --- 1937: 3 --- 1938: 144 --- 1939: 44

Cal esmentar que en els escrits de principi de segle XX es parla que el tifus provoca aproximadament unes 30 defuncions a l'any i les malalties infeccioses foren les principals causes de mortalitat infantil, com bé esmenta Francesc Comas: *"..les principals causes de mortalitat infantil-cal tenir en compte la relativitat dels conceptes mèdics que es feien servir per determinar la causa de les defuncions-eren les malalties infeccioses (36% del total), seguides de les de sistema respiratori, aparell digestiu i les pròpies de la infància "(4).*

Sens dubte, un dels estigmes negatius que frenà l'evolució positiu dels anys anteriors a la guerra civil fou l'aparició i rebrot epidèmic d'algunes malalties infeccioses, especialment les aparegudes durant l'any 1938. Un any que va trencar tots els esquemes previs, de contenció i bon control epidèmic. Aquest any de 1938, especialment virulent per les complicacions de la guerra civil, va trencar el bon control anterior i el conjunt de malalties infeccioses foren la primera causa de mort de la població civil.

No coneixem el nombre d'afectats per la malaltia tifoide, però sí la seva mortalitat per l'epidèmia de tifoide que fou molt elevada, amb un total de 144 defuncions (12,7% del global de la mortalitat).

D'aquestes 144 defuncions, 43 foren de soldats ingressats a l'hospital militar o Clínica núm.2 o de les "Saleses" destinat a malalts de medicina interna, preferentment, essent la resta de la població civil. Un 29,8% de l'epidèmia correspon als militars (soldats ingressats) i un 70,1% a la població civil.

La distribució per sexe del total de les defuncions foren: 121 homes i 23 dones.

Curiosament, durant l'epidèmia de 1938 no es troben cap registre de defunció abans dels 7 anys, ni posterior als 64 anys, trobant-se només tres casos a partir dels 50 anys. L'edat de més afectació fou entre els 20-40 anys amb 79 defuncions (68 homes i 11 dones). D'aquestes dades deduïm que la febre tifoide no era una malaltia especialment virulenta en les edats extremes de la vida: infantesa i vellesa. Potser una de les hipòtesis era la manca de mobilitat d'aquests dos grups: els infants i els avis, poc exposats als desplaçaments i mobilitat, no així la resta de la població que degut a la pressió de la guerra, patien sovint canvis d'ubicació del seu hàbitat i molts desplaçaments. Una altra hipòtesi era el factor immunològic. En el primer grup (els infants) per les defenses naturals i el proteccionisme higiènic del medi i, en l'altre, per les possibles defenses

adquirides immunològiques davant d'altres infeccions benignes passades, ja que el sistema immunitari reconeix virus i bacteris i inicia una reacció de defensa contra els mateixos.

Els mesos de més incidència foren el setembre, octubre i novembre. Aquesta fou la distribució epidèmica segons els mesos:

Gener (1), Febrer (0), Març (1), Abril (1), Maig (7), Juny (7), Juliol (8), Agost (16), Setembre (33), Octubre (27), Novembre (23) i Desembre (18).

Referent als tractaments emprats pels metges manresans es fonamentaven en tractaments simptomàtics. Aquests consistien en la combinació de diferents substàncies: *"ergotina, opi, salicilat de bismut, injeccions de cafeïna i oli de càmfora, calomelans, poció desinfectant intestinal, beno-naftol (desinfectant intestinal), ènemes amb glicerina i lacteol, sulfat sòdic, ferments làctics..."* i moltes altres combinacions atenent "l'ull clínic" del metge.

Un altra mostra de la teràpia farmacològica del moment, la trobem en la casuística de tractaments recollits a la tesi doctoral *"La fiebre tifoidea y su desarrollo en la comarca de Manresa"* presentat el 21 de novembre de 1919 a la facultat de medicina de Madrid, pel metge resident a Manresa, Víctor Torrent. Segons l'esmentat metge la terapeùtica emprada era:

"...Como medicación interna podemos dar desinfectantes intestinales...como el beno-naftol, el salol, ácido láctico. Debemos darles también alguna cucharadita de vino como tónico. Las nasueas se combaten con bebidas gaseosas y hielo al interior...la diarrea si es muy abundante, la podemos combatir con bismuto, el subnitrito de bismuto y carbón vegetal...las complicaciones cardiacas las trataremos con inyecciones de cafeína y con aceite alcanforado". (5)

Segons el Dr. Joan Soler Cornet, en la seva obra i darrera topografia de Manresa, referent a la febre tifoide esmenta: *"...mai no s'han infectat les aigües de la Sèquia de Manresa i dels dipòsits públics, potables gràcies al procés d'esterilització natural. Descriu la clínica i diu que cada any hi ha brots epidèmics entre agost i desembre per la contaminació de pous i fruites i verdures crues. Solen morir de miocarditis tífica i d'intoxicació general. Recomana normes d'higiene d'aigua i aliments en època epidèmica i la vacunació a l'inici de la malaltia, malgrat tenir alguns dubtes sobre la seva eficàcia. Creu que des de que en la tasca agrícola els fems han deixat pas a l'ús d'adobs químics, la prevalença de la malaltia ha minvat, com també la refrigeració amb gel ha disminuït el consum d'aigües de pous als estius".* (6)

Si extrapolem aquestes dades i comparem, podem valorar que l'aparició epidèmica de febre tifoide amb una elevada mortalitat (2,5% del total de la població) que colpejà els habitants, molt debilitats per l'estrall de la guerra civil, que a més a més de la misèria que els envoltava, i dels grans dèficits i caresties alimentàries, patien unes malalties infeccioses que els convertí a nivell global en la primera causa de mort, trencant la distribució dels anys anteriors, en què les malalties cardiovasculars foren la primera causa de mortalitat de la població.

Mortalitat per Càncer

Un altra dada d'interès fou l'increment lleu de mortalitat per càncer durant la guerra civil, especialment durant el 1938, però bàsicament seguiren un patró semblant d'incidència als anys anteriors:

1936:41 --- 1937:35 --- 1938:47 --- 1939:40

Veure Taula 3 en annex

En aquesta valoració destaca la baixa prevalença de càncers de l'aparell respiratori i ginecològic i, l'absència o manca de càncer d'alguns òrgans : cervell, pàncrees, així com un alta prevalença en les defuncions per càncer gàstric (34 % de tot el conjunt de defuncions per càncer) i hepàtic (13,4% del global)

Respecte als anys anteriors, a la Guerra Civil, el Dr. Soler Cornet, en el seu treball, esmenta: “ *...la mitjana de defuncions entre 1926 i 1937 és de 37, un 75 per mil de la mortalitat total, amb tendència a l'alça. Els més freqüents són els de matriu i els digestius. El diagnostiquen per exploració i mitjançant la determinació de sang oculta en femta i estudis radiològics. Invoca com a etiologia l'herència i els tòxics. Diu que cal evitar els matrimonis entre fills de cancerosos i que els afectats inoperables poden tractar-se amb ràdium i radioteràpia profunda, amb resultats migrats*”. (12)

Mortalitat per lesions traumatològiques

Dins aquest grup trobem tot un seguit de patologies provocades per un ampli ventall de lesions traumatològiques: ferides, contusions, traumatismes, xoc traumàtic, fractures, cremades i altres processos, per morts i assassinats per acció de guerra.

Aquesta fou la casuística de defuncions per lesions traumatològiques:

1936: 45 --- 1937: 27 --- 1938: 136 --- 1939: 119

Destaca el gran nombre de defuncions el 1938 i 1939. En aquest grup, trobem les 35 morts degudes al bombardeig que va patir la població ,el 21 de desembre de 1938 i el 19 de gener de 1939.

CONCLUSIONS

Ens cal mirar la història amb benvolença i humilitat , per tal de poder entendre i conèixer el nostre present, on som, d'on venim i on volem anar. La recerca en el passat pot ajudar a comprendre el què som, gràcies a un bagatge adquirit progressivament al llarg d'un procés històric i cultural.

La relativitat del benestar, de la malaltia i de la salut, segons el temps i l'espai, dona sentit a la reflexió.

El coneixement de la mortalitat d'una població ens obre les portes a conèixer els estralls i el cost humà de la guerra civil a la ciutat de Manresa.

De la guerra civil se n'ha parlat abastament. Al gener del 1939, quan en els balcons de les cases onejava una bandera diferent a la de 1936, es posà

parcialment punt i final a un malson de trenta mesos, amb la crua realitat de morts, desapareguts, exiliats, esguerrats, famílies desfetes, cases enfonsades, camps erms, pobles desestructurats i odis covats. Després de tot aquest trist episodi de la nostra història amb 157 persones assassinades, arribaria un altre malson: la repressió, l'odi i la violència, aspectes negatius que marcaren tot el període de la postguerra, molt ben estudiats i documentat pels historiadors locals.

El que no coneixem tant, és l'estudi i anàlisi de la mortalitat de la població civil i, per tant, l'anàlisi de les malalties que patiren els habitants de la ciutat. Gràcies a la darrera topografia mèdica de Manresa del Dr. Joan Soler i Cornet (1895-1971), escrita cap a l'any 1933, analitzada i documentada pel Dr. Lluís Guerrero, podem entendre i comparar aspectes intrínsecs de la salut pública del primer terç del segle XX, i conèixer comparativament si els estralls de la guerra civil varen comportar un canvi en l'aparició de les malalties. El Dr. Joan Soler Cornet va ser director de l'hospital de Sant Andreu i de l'hospital de Sant Joan de Déu, inaugurat l'any 1932. Durant la guerra civil va estar al sanatori antituberculós del Miracle .

Una de les aportacions d'aquest estudi el trobem en el gran increment de mortalitat per malalties infeccioses que va patir la ciutat, especialment l'any 1938, degut a una epidèmia de febre tifoide , que va provocar un gran nombre de morts, tant civils com militars.

Genera tristor i sentiments diversos, l'anàlisi de les defuncions del registre civil durant aquest període. En aquest sentit, trobar i constatar "in situ", l'assassinat el dia 1 d'octubre a les sis del matí del 1936 del metge Isidre Alabern Viñals, de 45 anys al costat de dos capellans, que foren brutalment assassinats a les portes del cementiri i, també el fet de constatar l'horror de les morts per armes de foc dels joves soldats, així com, els bombardejos a la població civil amb 37 defuncions que va patir la ciutat durant la guerra civil, és motiu de reflexió i anàlisi.

També constatar expressions partidistes com les referents a: *"glorioso ejército nacional...muerto por Dios y por España...assassinat per elements marxistes...víctima de las furias marxistas y barbaries rojas"*

Com bé esmenta Joaquim Aloy Bosch i la resta d'historiadors manresans, en el fantàstic treball *"Memòria i història de Manresa: www.memoria.cat"* que ha permès recuperar i honorar una part de la nostra memòria històrica en referència als morts de la guerra civil: *"...la xifra de 755 morts representa el 20 per mil de la població de Manresa de l'any 1936 (36.748 habitants), una xifra esfereïdora que ens hauria d'obligar a treballar perquè mai més es pugui tornar a produir una barbàrie com aquesta al nostre país"*.

RECULL

1. TAULA 1

Mortalitat global de la població civil durant la Guerra Civil (1936-1939)

ANY	MCV	INF	TRA	CAN	INA	ALTRES	TOTAL
1936	194	98	45	41	1	163	542
1937	251	103	28	35	5	132	554
1938	313	362	136	47	3	265	1126
1939	242	195	119	41	1	248	846

MCV: Malalties Càrdio-Vasculars

INF: Malalties Infeccioses

TRA: Lesions Traumatològiques

CAN: Malalties per càncer

INA: Inanició

2. TAULA 2

Distribució de les principals malalties infecto-contagioses

MALALTIES I-C	1936	1937	1938	1939
Tifoide	6	3	144	44
Meningitis	10	5	33	17
Tuberculosi	23	14	52	30
Diftèria	0	1	6	13
Broncopneumònies.	12	21	37	49
Pneumònies	24	20	41	37
Tètanus	0	0	4	0

3. TAULA 3

Distribució de la Mortalitat per càncer

MORTALITAT PER CANCER	1936	1937	1938	1939	TOTAL
GÀSTRIC	15	10	14	20	59
HEPÀTIC	1	10	7	6	24
LARINGE			2		2
MAMA	2	2	1		5
PRÓSTATA	1		1	1	3
VESICAL			1	1	2
INTESTÍ-COLON	3	3	6	1	13
PULMO		1	1	1	3
CAQUÈXIA	7	4	2		13
ESÒFAG	1			1	2
INESPECÍFIC	7			7	14
MATRIU UTER	2				2
AMÍGDALA-GOLA	1	1			2
MEDIASTI	1		1		1
VULVAR		1			1
PERITONEU		1			1
SARCOMA		2		1	3
LLENGUA				1	1
TOTAL	41	35	36	40	152

NOTES

[1]: Comas i Closas, Francesc: "La població de Manresa". HISTÒRIA DE LA CIUTAT DE MANRESA (1900-1950). Vol.1.Pàg.109. Fundació Caixa Manresa, 1991.

[2]: Comas i Closas, Francesc: Ídem. Pàg. 114

[3]: Guerrero i Sala, Lluís: "Topografia Mèdica de Manresa" Pàg. 217

[4]: Comas i Closas, Francesc. Ídem Pàg. 97.

[6]: Herms i Berenguer, Josep: " L'epidèmia de grip de l'any 1918 a Avinyó (Bages), segons les anotacions del metge Atilà Herms Jubany". Gimbernat 1991, (Pàg.165-168).

[7]: Soler i Cornet, Joan: "Topografia de Manresa". Pàg. 215

[8]: Soler i Cornet, Joan: Ídem Pàg. 215

[9]: Soler i Cornet, Joan: Ídem Pàg. 215

[10]: Soler i Cornet, Joan: Ídem Pàg. 216

[11]: Soler i Cornet, Joan: Ídem Pàg. 216

[12]: Soler i Cornet, Joan: Ídem Pàg. 215

BIBLIOGRAFIA

Registre Civil de Manresa: "Registre de defuncions: Tomo 129-130-131"

Guerrero Sala, Lluís:" *La darrera topografia mèdica de Manresa del Dr. Joan Soler i Cornet (1895-1971)*"Gimbernat,2012.vol.57,pàg 201-224

Guerrero Sala, Lluís: "*Josep Arola i Sala: un metge manresà de la República*". Publicació de l'Arxiu Històric de les Ciències de la Salut, 2004

Guerrero Sala, Lluís: "*La Clínica Sant Josep. Un compromís amb Manresa*" (1929-2011). Col·lecció PAHCS, 2011

Guerrero Sala, Lluís: "*El Col·legi de metges al Bages. Mig segle d'història. (1960-2010)*"Col·lecció PAHCS, 2010

Rotllan Verdaguer, Armand: "*La salut pública manresana del segle XIX*".CEB. Manresa,1990

Rotllan Verdaguer, Armand: " *1902, Tifus i mort a Santpedor*" CEB.Manresa,1996

Rotllan Verdaguer, Armand: " *La sanitat a Manresa.Recull gràfic 1876-1976*". Angle Editorial,1998

Blasco,D;Puigbó,A; Rotllan ,A: "*La medicina a Montserrat: evolució història de l'assistència sanitària al monestir de Montserrat*". Editorial Sunya. Manresa, 2009

Guerrero Sala, Lluís; Rotllan Verdaguer, Armand : " *Simeó Selga i Ubach. Pinzellada biogràfica i reflexions*".Dovella. Manresa. Any XIV, 2a època, núm. 47 (abril 1994), p. 7-10

Casassas, O: "*Josep Alsina i Bofill, l'exemple*".Barcelona.Publicacions de l'Abadia de Montserrat,1996

Aloy,J; Fons,R; Gasol,P: “ *Història gràfica de Manresa.La Guerra Civil (1936-1939)*”. Manresa.Edicions Selectes,1993.Vol.II

Tuneu,R;Solé,P; Vila,J.A: “ *Els hospitals a Manresa i Montserrat de l’any 1936 a 1939*”. Manresa,1978. Treball inèdit d’història de la Medicina (AHCM)

Riu Porta,J: “ *Hospital Militar a Montserrat*”. Publicacions de l’Abadia de Montserra,1979

Torras Serra,M.:” Un hospital de 750 anys. Hospital de Sant Andreu de Manresa (1260-2010).Manresa, Zenobita Edicions, 2010